

MUZIEJININKŲ UŽRAŠAI

Krizė už lango? Kalėjimas nuo jos apsaugo! (III dalis)

Istorikas dr. Modestas Kuodys

– Užmojai tamstos platūs – kaip dvi gulsčios „piatiletkos“, bet į kelis trumpus sakinius sutelpa! – gyva, vaizdžia fraze žvaliai pradėjo savo atkirtį komunistų kolektyvo oratoriui „technikos studijozas“.

– Teorijas jūs melodingas ringuojat, tik dainos žodžiai paiki. – Dar labiau netikėtu sąmoju toliau kėlė į kreiserinį aukštį sparnuotą mintį aviacijos gerbėjas. – Ne jau jums tuos „pamokslus“ Angarietis rašo? Rodos, žmogus turėtų būti nekvailas, jei jau jo brolis, su ta pačia Aleksos pavarde, Lietuvos žemės ūkio ministerio pareigas ėjo ir dargi originaliai, tautiškai - filosofišku būdu Lietuvos ateities kelių savo knygoje ieškojo. Juk tie du broliukai – tos pačios obels obuoliukai! Bet gal ne visuomet obuolys nuo obels netoli rieda arba vyresnis amžius pranašystės dovaną be išlygų suteikia. Žinia, ilgai tuščiai burzgę mechanizmai juk kartais ima ir sugenda! Ar ne bus čia tik taip, kad kai žilė įsimeta barzdon ir ševeliūron, galvoje gyvenimiškos išminties vietą, pusbernio paikystė paveržia – trumpam – lyg bobų vasara prieš šlapią nykų, visa ko pabaigos rudenį sugrįžus?.. Kas gi visa tai, ką tie „Sovdepijoje“ gūžtą susisukę mūsų bolševikų vadai sako, už gryną pinigą paimti gali? Tik tie, kas patys protą ir viltį praradę, kiauras dienas „Brazilkos“ landynėse kiurkso, savo vis augančią pagiežą tikram darbo žmogui ir tėvynei, „denatūrka“ (toks dezinfekantas) laisto!

Iš rauplėto, į gyvenimo briaunas apibrozdinto komunistų „instruktoriaus“ veido išraiškos matėsi, kad tokios pradžios jis nesitikėjo. Nesumodamas kaip staiga atkirtį

duoti, tik kažką dusliai, liežuvį gromuliuodamas, murmėti bandė, bet žodį tvirtą išspausti nepavykus, vien nervingai muistėsi.

Tuo tarpu „nediplomuotasis inžinierius“ nė sekundės nelaukdamas, vėl lyg bokso čempionas Šarkis – Žukauskas, plačiu lanku iš šono, į bolševikų „trubadūro“ dešinį skruostą, naują savo išmonės porciją „įvairavo“:

– Pasakas įspūdingas jūs sekti mokat, bet kas tikrovėje tuos Sovietų pasiekimus matė?! Sakot, paskaitykit, „Tiesą“, „Priekalą“ – popierius dar ne tokį purvą ir melą pakenčia – kaip Maskvoj nori, taip jie ir rašo! Europos ir Lietuvos laikraščiai kitaip gyvenimą tame rojuje vaizduoja: prieš porą metų didžiulis badas derlingoje Ukrainoje buvo, milijonai žmonių dėl jo mirė! Dar milijonai – katorgininkais paversti, kanalus kasa, fabrikus stato! Tikra tiesa – ten kaliniai tikrai dirba, o ne taip kaip mes čia lyg „spaudos klube“ sėdim, kalbomis apie pasaulio krizę nuobodžią dieną trumpinam. Tik kas norėtų dėl „liaudies ūkio laimėjimų“ savo kaulais žemę išgrįsti?! Sovietams žmogaus gyvybė visai vertės neturi: šitai juk visai neseniai į kalinius komunistus išmainyti lietuviai kunigai-įkaitai, Lietuvon po visų vargų sugrįžę pasakojo.

Šančių „metalistas“ jau pašokęs prieštarauti norėjo, bet rambiame prote, anksčiau, laivės metais, per dažnai „šamarliaku“ gaivintame, dabar trūko staigumo: visą minčių aštrumą, visus liežuvio ašmenis tarytum rūdys nuėdė, ištrupino. Su „studijozo“ galva nesusilyginsi! Tai nieko kito bolševikas pasakyti nebesugalvojo, tik tą pačią „Centro komiteto“ instrukciją kaip gramofonas kartojo:

– Stalinas didis... Jis viską teisingai daro... Neapsakomus kalnus jis partijai vadovaudamas nuvertė ir mes jo vedami nuversim... Priešai jį šmeižia, nes bijo ir pavydi! Tarybų šalyje visko yra perteklius! Jokia krizė jos neįveiks!

Bet smarkusis „voldemarininkas“, gerą starto vagą išrėžęs, dabar jau užtikrintai ir konkrečiai argumentus žėrė, tarsi kamuolį į nebeapginamus vartus spirdamas:

– Kas gi tuos Sovietų pasiekimus matė? Antai „pažangusis“ žurnalistas Paleckis prieš kelis metus ten kaip turistas nuvykęs buvo ir savo įspūdžius į knygą „TSRS mūsų akimis“ surašė. Daugelis besidominčiųjų ją perskaitė, bet jokio stebuklo nerado.

Aiškiai matosi – toji „darbo liaudis“ įbauginta, beteisė, skurdžiai pusiau badu gyvena.

Juk tarp baudžiauninko ir kolchozninko – nedidelis skirtumas. Ar tai toks azijatas

Stalinas mums vadu turėtų būti?! O dėl to, kad krizės Sovietų šalyje nėra ir būti negali

– atsakymas paprastas – ji visa dideliu kalėjimu jau dvidešimt metų yra paversta. Nieko iš jos neišleidžia, o sutikimą į trumpus „pasimatymus“ atvykti – tik išrinktieji – kaip didžiausią malonę iš bolševikų partijos šulų gauna. Kalėjimas, žinia, nuo visų laisvo žmogaus rūpesčių ir vargų apsaugo, bet nė vieno – net didžiausio elgetos ar visiško benamio laimingu nepadaro!

Pauzei stojus, „inžinierius“ greitai sumojo, kad negalima „paleisti“ iniciatyvos, tad toliau spitriai dar vieną „golą“ „internacionalo komandai“ pasiuntė:

– Apie šalį juk geriausia yra nuomonę susidaryti iš jos išvežamų pasaulio rinkon gaminių, įrengimų. Kuo gi Sovietai garsėja? Jie grūdus eksportuoja – ne tik iš „kulokų“, bet ir iš paprastų „kolchozninkų“ atėmę. Šie gi, be nieko likę – iš bado tinsta, kol galus atiduoda. Pelnu ir visokiom kitom gėrybėm – tik platus Kremliaus dvaras naudojasi! O techniką kokią „Tarybų šalis“ ar gamina ir, ar ji paklausą turi? Jokia naujiena, kad pas mus sovietišku siuvimo mašinų „Lietūkis“ vis atveža. Bet, ar kas jas perka, ar giria? Daugelis mūsų siuvėjų, juk slapčia komunistams prijaučia, vakarais pasiėmę iš „guzikų“ susivertę rožančių, širdingas adoracijas Stalinui kalba. Tik, ar pas kurį iš jų sovietišką siuвамąją rasi – visur „Singeris“ karaliauja! Kur ir kieno tiesa – praktiškas gyvenimas geriau parodo! Už tai ir Lietuvai reikia į pirmaujančios pramonės ir technikos šalį lygiuotis. Ten nėra kliūčių nuvykti ir pasižvalgyti – „čekistai“ kišenių nekrato, kiekvienam žingsny dokumentų neprašo. Vos iš Virbalio link Eitkūnų pavažiavus, jau visai kitoks – tikros civilizacijos paveikslas prieš akis atsiveria! Šiomet Berlyno olimpiados vaizdus per televiziją rodė. Ar žinote kas tai per išradimas?!

Visi kameroje, ypač trys komjaunuoliai, klausėsi tos gražbylystės nuščiuvę, ant jų dar visai vaikiškų veidukų užslinko aiškus suglumimo, nepasitikėjimo savimi šešėlis.

Užbaigęs paskutiniąją frazę ir pergalės skonį pajutęs, „studijozas“ nutilo. Tuo metu jo akys nuskriejo kažin kur į tolį, lyg kokio paslaptingo sąmonės miražo paviliotos. Saldi, tiek ilgai gilioje sielos kertėje puoselėta ateities vizija, staiga mintyse iškilo.

Aplinkiniams ji tetruko tik akimirka, o mūsų herojaus galvoje – ištisa palaimos valandėle pavirto. Svajoto jis inžinieriumi tapęs ir kokioje žymioje bendrovėje įsidarbinęs, motociklą – „Harley-Davidson“ nusipirkti. Tokį jau keli jo pažįstami – jauni karininkai turi. Ir galėtų jis tada, šį savo plieno žirgą „pabalnoti“, daug benzino bakan

prisipilti ir į ilgą, ilgą kelią leisti. Gal net iki Indijos – visų arijų senosios tėvynės – kur visai neseniai garsusis keliauninkas Šalčius su didžiausiais nuotykiais nusigavo. Ne tik nusigavo, bet ir pas žymųjį išminčių Mahatmą, drąsiai, be pakvietimo įsibrovęs – nekukliai pasisvečiavo – autografa su visokeriopo klestėjimo palinkėjimu Lietuvai išsireikalavo. Mūsų veržlusis inžinierius, šitą džiugų dalyką prisimindamas, tik šiek tiek apgailėstavo, kad Šalčius pasaulinei įžymybei deramos dovanos nenuvežė – neparodė tikro lietuviško lipšnumo, tikros bičiulystės. Jei jau mūsų svajotojas to keliautojo vietoje būtų atsidūręs, jis Mahatmai pagarbos vardan – gražiai išleista, dar spaustuvės dažais kvepiantį Šapokos redaguotą Lietuvos istorijos vadovėlį gimnazijoms padovanotų – kad primintų, jog mūsų bendrų šaknų viena atauga po žeme taip toli į vakarus nusidriekė, ūglį išleido, kurs šimtmečius į dangų didingai stiebės, kol to stebuklingojo augalo, Vytauto epochos žydėjimui pasibaigus, pikta sarmato ranka nepakirto... Bet ir apgenėtas, saulės šviesos beveik netekęs, netrašioje dirvoje likęs, tas atsparus mango medis nenuvyto – vėl po ilgų, gūdžių amžių, vieną vasarį, šviežią žalią vienturtį pumpurą sukrovė. Išsiskleidė šis kaip Naujoji Lietuva, išsaugojęs ryškiausias „indiškos veislės“ savybes: sanskrito kalbos skambesį – romantiškais himnais savo krašto praeitį ir grožį apdainuoti, neišpasakytą dvasingumą bei poetiškąjį meilės meną – gausioms, tvirtoms šeimynoms garantuoti; ir dar.... polinkį į kastas-luomus dalytis. Pastarasis „paveldas“ mūsų herojų labiausiai trikdė – didžiausia mįslė rodėsi. Apie tai jis su Mahatma pirmiausiai pasikalbėti norėjo. Juk tose kastose gal ir glūdi svarbiausia priežastis, kuri Lietuvai visokeriopo klestėjimo (nepaisant nuoširdžiausių linkėjimų) pasiekti vis neleidžia. Mat vieni brahmanais jaučiasi ir tokiais bet kokia kaina nori būti (nes šitą garbę gavo jie užgimę!). Ši kasta savo aplinkoje tik skaistų giminišką veidą pripažįsta, klanų gerovė – jų pagrindinis tikslas. Visi kiti – kiekvienas pagal prigimtinį rangą – tarnauti „išrinktiesiems“ turi ir taip likimui savo nusilenkti. O juk kai kam atrodė, epochų lūžiams vykstant, kad senasis pasaulis lygybės ir brolybės labui bus jau besugriūnęs, nauja – meritokratijos idėja vis labiau ims viršų. Kur tau! – Per jokią krizę brahmanai ir jų ainiai nepražūna, – jei reikia – aprėdus ir giesmes jie lengvai pakeičia, bet savo kadru tvarką – visuomet išsaugo. Už viską, ką pridaro blogo – kaltų tarp kitamanių ir kitataučių ieško, į juos – ir masių pyktį jie nukreipia. Taip, matyt, iš aukštybių, „indoeuropiečiams“

lemta, taip jiems kampuotu simboliu paversta saulė – sąmonę apšviečia. O šudroms ir visokioms padugnėms visuomenės sankloda rūpintis nereikia – per sunkmečius ir sujudimus – kalėjimas maistą ir prieglobstį veltui suteikia. Ne pirmasis buvo mūsų herojus, kuriam visokių Himalajų mandalų ir indų vedų slėpiniai parūpo – į madą šią beveik visa tuometinė pretenzingoji Šiaurės Europos inteligentija grakščiai, lyg į šilkinį sario audeklą įsisupo.

Bet, jei išsiruošti į tolimą svaiginančią kelionę – Lietuvos garbei Šambalos ieškoti – karma artimoje ateityje neleistų, „studijozas“ tam atvejui paprastesnį pradinį planą „išdirbo“. Manė jis ant motociklo sėdęs per Suvalkiją, Rytprūsius – link „laisvojo miesto“ Dancigo – lygiais dailiais „autobamais“ skrieti, kad pietiniu Baltijos pajūriu – protėvių – „indo-aisčių“ kadaise apgyvendintu, pasigrožėtų. O paskui gal kur Berlyne, prie kokios vokiečių mokslininkų grupės (kurios jau visas dešimtmetis į Tibeto priekalnes pirmyn-atgal nuolat kursuoja) kaip nagingas technikas-monteris prisišlietų – kad toje metafizinių siekių bendrystėj kartu „nušvitimą“ patirtų...

Ne vien svaigia levitacija, nelaisvėje aviacijos entuziastas gyvas! Reikia ir apie žemiškai-žmogiškus dalykus pagalvoti! Už tat, mūsų „studijozas“, vos amnestijos sulaukęs, pirmiausiai mažutėliu mažmožiu savo sielą pamalonintų – kalėjime sukaustyta šaunaus kavalieriaus savijautą iš geležinių pančių išlaisvintų: lėtai, labai lėtai savo spindinčiu aparatu jis „Laisvės alėja“ praburgztų – pro pat „Aušros“ gimnazijos langus, kur jo simpatija Marytė, paskutinius mokslo metus baigia (tai ji jam apie „Šapokos istoriją“ laiškyje parašė!). Kokį pribloškiantį įspūdį toks „raitosvajonių princo“ pasirodymas jos klasiokėms padarytų! O prieš pat didžiąją motociklininko – vienišiaus kelionę (Šalčiaus ir Poškos pavyzdys parodė, kad du ambicingi vyrai tokiuose reikaluose – ne pora – santykių krizė garantuota), mūsų herojus su savo jaunąja gerbėja dar trumpam romantiškam atsisveikinimui susitiktų. Šiltą vasaros vakarą Vytauto parko alėjoje liepoms, klevams, kaštonams slėpingai šlamant, stovėtų jiedu prieblandos apgaubti, po tik ką įsižiebusiu žibintu, žiūrėtų vienas kitam į akis ir nieko – ničnieko nekalbėtų (perspėjimas: ekstravertai tokiais jausmingais momentais labai dažnai viską sugadina!). Tik naktinės peteliškės, šviesos pritrauktos, sporadiškai cvaksėtų į žibinto gaubtą, o ausyse skambėtų negarsi, lyg iš

toliau esančios rotundos, kartu su vasaros sodų derliumi kvepiančiu aksominiu dvelksmu atvinguriavusi lyriško, lėto išsiskyrimo maršo „Lili Marlen“ melodija... – Džerkšt, džergžt, girgžt, bum, – ilgesingą svają, sprogstančiai brutaliu garsu, nutraukė atrakintų ir staigiai su savotišku trenksmu atvertų sunkių plieninių kameros durų garsas. Sparnuotoji svajonė kaipmat – melsvo kažkieno cigaretės dūmo pavidalu – lyg nepagaunamoji žydroji laimės paukštė, išskriejo pro lango grotų plyšį į laisvę – į kasdienių rūpesčių slegiamą miestą. Gal ten jos stebuklinga plunksna labiau reikalinga...

Mūsų herojus „prabudo“ – aplink vėl tos pačios keturios ankštos kameros sienos ir tuzinas jų apspitusių kalinių, kiek nustebusiais, klausiančiais veidais.

Pro duris įėjo vienas prižiūrėtojų, dar du liko stovėti koridoriuje. Įėjusysis tuoj garsiai sukomandavo:

– „Metaliste“, „Felčeri“, ir, jūs du – „spauštuvinkai“, pasiimkite drapanas – šiandien jus pervesime į Devintąjį fortą. Ten – šaltuose kazematuose komunistams bus tinkamesnė slėptuvė ne tik nuo pasaulinės krizės, bet ir nuo jaunų, gyvenimo dar visai nepažįstančių vyriokų ausų. Nebegalime jums leisti tuos tris komjaunuolius politinėmis kalbomis tvirkinti – į pragarą juos nuvesite su savo partinių mokslų lekcijomis! Ir raudonos vėliavos skuduro – solidarumo su kovojančiais „karantinuotaisiais“ karceryje vardan – lapkričio 7-ąją, pro grotuotą langą nebeiškišite – pačiu laiku gavome agentūrinę žinią. Taigi, visais atžvilgiais geriau bus jums forte po žeme, nei šiame „geltoname dangoraižyje“! Gaila, tik kad dar žadėtos priverčiamojo darbo stovyklos Dimitrave, Vidaus Reikalų ministerija nespėjo įkurti – būtų smagu pažiūrėti, kaip su agitatorių liežuviais, jūs kietus žemaitiškus akmenis – „kūlius“ skaldytumėte!

Sušlamėjo kelioms akimirkoms milinės, dar kažkokie skudurai ir niekniekiai, paskubomis sugrabalioti, greitai, skambiai nukaukšėjo kameros grindimis keturios poros kalinių medpadžių. Sunkios durys taip pat dusliai užsitrenkė, žvangtelėjo skląstis, spynoje keliskart sugirgždėjo pasuktas raktas.

Šitaip netikėtai nutrūko tos, atsitiktinai išprovokuotos iškalbos varžytuvės ir klajonės po gaivinančias sąsąmonės oazes. Stoją tylą. Niekas iš likusiųjų kameroje nebepanoro kandaus žodžio iš „studijozo“ traukti. Šiam irgi kiti dalykai rūpėjo... Tad visi susėdo

kas sau ant narų ir į savuosius išgyvenimus per tą, nežinia kiek užsitęsusią „rekolekciją“ pasinėrė. Ne vieną dieną, savaitę, mėnesį ar metus dar daugeliui teks taip nežinia ko iš ateities tikintis, mintis ir svajas austi. Kai kam, po dviejų metų, gal išmuš sėkminga valanda: 1938-aisiais – Lietuvos Nepriklausomybės dvidešimtmečio proga, minkštasis prezidentas mielaširdingai įkalinimo bausmę dovanos, ar bent jos trukmę sumažins...

Apie tai, ar apie ką kitą jie mąstė – kas, jų galvon įlįs, kas pasakys? Tik fantazija čia rentgenų gali pasitarnauti. Juk kalėjime kitaip daugelis dalykų atrodo, kitokią vertę turi. Per krizę, laisvėje gyvenant, gresia „kainų žirklys“, žmogaus darbo, akcijų, valiutos ar net tokios visur lipdomos „banalybės“ kaip moralė, nuvertėjimas, o prievartinėje izoliacijoje nuo visuomenės atsidūrus – visa tai matuojama anaip tol ne pirmos svarbos matu. „Uždarytam sėdint“ belieka tik vienintelį – žmogiškos būties kursą – vilties lygį, visomis išgalėmis deramoje aukštumoje išlaikyti – neleisti jam į užkulnius nusiristi. Kadangi nuo šios devalvacijos, skirtingai nei nuo krizės – istoriškos ir įprastos – kalėjimas, deja, nesuteikia jokios apsaugos.